

LIETUVA EUROPOJE IR PASAULYJE: CIVILIZACIJOS IR REGIONAI

VILIJUS ŠIMANSKIS¹, LIGITA ŠIMANSKIENĖ²

Vilniaus universitetas, Klaipėdos universitetas (Lietuva)

ANOTACIJA

Straipsnyje analizuojamas Lietuvos identitetas Europoje, pateikiant įžvalgas civilizacijų ir istorinės perspektyvos kontekste. Pateikiama įžvalgų apie civilizacijų įtaką šalies identitetui ir regionų skirstymo problemas, atskleisti šalies identiteto formavimosi aspektai, analizuojant praeities ir dabarties politinius įvykius. Mokslinės literatūros analizė ir sintezė atskleidė, kad Lietuvai reikėtų imti pavyzdį iš Vidurio Europos šalių. Dėl bendros istorinės patirties, kultūros, tikslų ir mentaliteto derėtų labiau save sieti su Centrinės Europos valstybėmis – Čekija, Slovakija, Vengrija ir Lenkija.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: *Lietuva, Europa, regionas, identitetas.*

JEL KLASIFIKACIJA: H50, F50.

Įvadas

Šiandien tarptautinėje politikoje regime daugybę skirtingų naujų įtampos taškų. Gąsdina tai, kad nenuspėjamos atrodo ne tik valstybės, esančios už tūkstančių kilometrų, bet ir kaimyninės šalys, kaip Rusijos Federacija, bei partnerės, kaip Vokietija ar Didžioji Britanija. Atrodo, kad ilgai užsitęsęs santykinis ramybės periodas, žengęs koją su sėkminga integracija į Vakarų pasaulį, artėja prie pabaigos. Lietuvai, kuri pasirodusi pirma ištiesti ranką šalims, kurioms reikia pagalbos, kaip Ukraina ir Gruzija, ypač reikia stabilumo ir galimybės pasitikėti savo partneriais. Nors nei NATO, nes ES jokių esminių klaidų nepadarė, tačiau jų gana atsainus požiūris į Rusijos Federacijos agresiją verčia sunerimti.

Šiame straipsnyje analizuojama ir pateikiama Vakarų civilizacijos charakteristika, apibrėžiamos kultūrinės ir idėjinės Europos ribos, primenamas Vidurio Europos fenomenas, siekiant kitaip pažvelgti į dabartinę Lietuvos situaciją, susiejant istorinę ir politinę perspektyvas. Šio straipsnio mokslinė problema formuluojama probleminiais klausimais: ką reiškia būti europiečiu; ką reiškia Europa; kokios Vakarų civilizacijos ribos; kur yra Lietuvos vieta Vakarų civilizacijoje; kokia dabartinių artimų politinių konfliktų ir krizių prigimtis?

Straipsnio tikslas: išanalizuoti Lietuvos civilizacinę ir kultūrinę prigimtį bei identitetą.

Tyrimo objektas: Lietuvos identitetas.

Tyrimo metodai: teksto analizė, sintezė, loginės išvados.

Visi autoriai, kurių tekstai buvo analizuoti, rėmėsi istorija, kaip pagrindine priemone aiškinant civilizacinius ir kultūrinius procesus. Nors jų teorijos tam tikrais klausimais ir skyrėsi, gauta informacija leido

¹ Vilijus Šimanskis – Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Kultūros istorijos ir antropologijos studijų bakalauras. Moksliniai interesai: šalių identitetas, regioninė politika

El. paštas: simanskisvilijus@gmail.com

² Ligita Šimanskiene – daktarė (socialiniai mokslai), Vadybos katedros profesorė, Klaipėdos universiteto Socialinių mokslų fakultetas. Moksliniai interesai: organizacinės kultūros tyrimai, konfliktų tyrimai organizacijose, komandinis darbas, kultūrų skirtumai, darnus regionų vystymas

El. paštas: ligita.simanskiene@gmail.com

Tel. 8 46 398 596

sukurti logiškai nuoseklų naratyvą. Be to, ši tema nesileidžia susiejama tik vieno vienintelio požiūrio taško, tad skirtingų nuomonių ir teorijų daugialypiškumas padėjo visapusiškai įsijausti į sudėtingą nagrinėjamą problematiką.

Vakarai ir Islamas: civilizacijų susidūrimas šiandien

Civilizacija iš esmės nusako visuomenę: „Kaip ji gyvena, išsilaiko, mąsto, kuria ir tobulėja [...] dirba“ (Halecki, 2014: 38–39). *Civilizacijos* sąvoka dažniausiai nusako tam tikrą civilizuotą kultūros, mokslo, industrijos ir valdžios lygį valstybėje. Šiandien vis dažniau populiariojoje kultūroje regima ir kaip skirtingų pasaulio kraštų skirtingus mentalitetus apibrėžiantis vienetas. Argumentuojant, kad šalies neįmanoma suprasti be jos kaimynų ir supančios kultūros, atveriamos durys į civilizacijų istoriją, kurių pagrindinis identifikacijos bruožas dažniausiai būna religija, nes būtent jos dėka per šimtmečius į šalies piliečių sąmones įsismelkia giliausi įsitikinimai. Kadaisė Vakarų mokslininkai ir filosofai vieningai laikėsi teorijos, kad visos kultūros, šalys, kartu ir civilizacijos, turi žengti tam tikrus „evoliucinius“ laiptelius ir galų gale pasiekti aiškiai baigtį – tapti demokratinėmis valstybėmis, kokias matome Vakaruose. Tačiau demokratijos principų neveiknumas ir nepripažinimas Artimuosiuose Rytuose bei Azijoje vertė permąstyti prieš tai kvestionuotas teorijas. Atkreipus dėmesį į mentalitetų skirtumus, vertybes ir net požiūrį į žmogaus gyvybę, tuo labiau religiją, pradėta svarstyti, ar Vakarų kultūrinis importas kolonializmo laikotarpiu ir vėliau kapitalizmo ir ekonominės naudos ideologijos dėka nebuvo pervertintas ir vietoj vieningo bei vienodo pasaulio nesukūrė nuspėjamai mutavusių valstybių, kurios savo esminių identiteto dalių taip lengvai nesirošia paleisti.

Globalizacija leido iš arti pamatyti kitas civilizacijas ir savo akimis išvysti ne tik dalykus, kurie sieja, bet ir tai, kas skiria. Šiandien, migrantų krizės akistatoje, dažnas europietis ima persvarstyti ne tik multikultūralizmo filosofiją, bet ir tai, ką reiškia būti europiečiu ar tiesiog savo šalies piliečiu. Žvelgiant į kitas asimiliuotas Europoje net nesirošiančias kultūras atsirado poreikis tvirčiau apibrėžti savąjį identitetą, bijant, kad liberalus požiūris pakenks pačių Vakarų civilizacijos gyvybingumui. Šie ir kiti klausimai, iš esmės skirti apibrėžti identitetą, amžiuje, kai atrodo, kad skirtumai išnyks ir visas pasaulis supanašės, be abejo, sukelia įtampą tiek vidiniame asmens pasaulyje, tiek tarptautinėje politikos arenoje.

Šiandien Europa rekordiška ilgai nebuvo kankinama karo. Ir didžioji dalis po Sovietų Sąjungos žlugimo prie Europos Sąjungos prisijungusių valstybių rodo ypatingą norą bendradarbiauti su vakarietiškoms valstybėmis, išskyrus ypač euroskeptišką Vengriją. Praradus bendrą viziją ir nenumaldomai stiprėjant nacionalizmui ne tik Europos Sąjungos, bet ir visos Europos ateitis atrodo miglota. Šiandienos populistinis Europos nacionalizmas turi puikią dirvą peraugti į fašizmą: išnaudojamas vidurinės klasės nusivylimas esama padėtimi, visuomenės identiteto problemos, augantis nepasitenkinimas kitomis kultūromis, noras matyti drastiškus pokyčius, paprasčiausias nepasitenkinimas *status quo* ir noras grįžti į tradicinių vertybių laikus (Eco, 1995). Europa, siekdama iš naujo atrasti savo nacionalizmą, gali dar kartą sukelti vadinamuosius „Vakarų civilizacijos pilietinius karus“, kai iš esmės tokias pačias vertybes puoselėjančios šalys geba surasti daugiau skirtumų nei panašumų. Civilizaciniai konfliktai vyksta dviem lygiais – pirmuoju lygmeniu skirtingos mažos grupės kovoja ties civilizacijų ribomis, antruoju kova vyksta tarp supervalstybių, kurios siekia ekonominės ir militaristinės viršenybės pasauliniu mastu (Huntington, 1993). Baimė, kad didieji konfliktai kils dėl kultūrinių skirtumų, o ne dėl ideologinių nesutarimų egzistuoja jau seniai. Pirmą kartą *civilizacijų kovos* terminas pavartotas dar kolonializmo laikotarpiu, dabartiniai įvykiai lyg ir patvirtina šias teorijas. Šiandien dažniausiai kalbama apie dviejų – Vakarų ir Islamo – civilizacijų konfliktą. Nors ir suvokiama, kad iš esmės abi civilizacijos yra seseriškos, t. y. monoteistinės ir kilusios iš to paties regiono – jau mirusios sirų civilizacijos (Toynbee, 1986). Skirtumai dažnam atrodo per dideli ir nuo pat rugsėjo 11-osios įvykių, kuriuos lydėjo karas su terorizmu, Islamo ir Vakarų priešpriešos naratyvas niekada nebuvo nutilęs.

Vis dėlto būtų netiesa sakyti, kad civilizacinio susidūrimo vertinimas yra vienintelis egzistuojantis požiūris taškas. Yra teigiančių, kad Rugsėjo 11-ąją sekusį Irako karą kai kas vertina kaip motyvuotą ekonomiškai arba ideologiškai: respublikonai įtikėjo JAV „pasaulio policininkės“ vaidmeniu ir siekiu nubausti nehumaniską diktatorių Sadamą Huseiną (Packer, 2005). Nepaisant „Realpolitik“ požiūrio besilaikančių mokslin-

kų, požiūris, kad Islamo civilizacija kategoriškai neigia vakarietiškas vertybes ir yra nusiteikusi prieš JAV, kartu ir Europą, dėl neįvykusio skilimo tarp jų politikos ir religijos, kaip yra įprasta Vakarų pasaulyje (Lewis, 1990), yra daug gajesnis ir, nors tokie paaiškinimai atrodo ne tokie racionalūs ar detalūs, didėjantis fundamentalistų skaičius rodo, kad religija ir stiprus kultūrinis identitetas dar vis gali versti žmones žudyti, nors tai ir nesuvokiama sekulariems, globaliems ir supanašėjusiems Vakarams. Verta pripažinti, kad šis konfliktas, kaip ir visi kiti, negali būti visapusiškai paaiškintas vien tik teoriškai, tačiau civilizacinis-vertybinis konfliktas suteikia plačiausią naratyvą, kuriuo pasinaudojus įmanoma įvertinti situaciją nepasiklystant detalėse.

Vakarai, Europa ir Europos Sąjunga

Vakarų civilizacija apima Šiaurės Ameriką, Okeanijos valstybes ir Europą. Ji vienintelė gebėjo kolonializmo laikotarpiu savo ekspansiją vykdyti net persikeldama į kitus žemynus. Ši patirtis ne tik ekonomiškai sustiprino Europą, bet ir vertė tikėti „pasaulio kultūrinio centro“ idėja, atgaivino kryžiaus karų laikotarpiu neštą misionierišką, visą pasaulį mokyti norinčią misiją, kurios ir šiandien Vakarai vis dar neatsisako. Vis dėlto tarp Europos ir likusios Vakarų dalies esama esminių skirtumų, kurių svarbiausias – kitoks požiūris į nacionalizmą. Kolonializmo principu ant skirtingų tautybių pečių sukurtoms valstybėms šiandien nebūdingas toks stiprus etnocentrizmas kaip Europos valstybėms. Nors gajos problemos su nelegaliais meksikiečių imigrantais, po Rugsėjo 11-osios sekęs nepasitikėjimas musulmonais ir šiandien vėl sustiprėję neramumai su afroamerikiečių populiacija rodo, kad rasizmas Vakarų lyderės JAV viduje vis dar egzistuoja. Vis dėlto ten daug palankiau žiūrima į skirtingų kultūrų „maišymąsi viename katile“, kur gerbiamos ir priimtinos kiekvieno naujakurio atsivežtos tradicijos: norint būti tikru amerikiečiu neprivaloma tokio lygio asimiliacija, kokios pasąmoningai iš naujakurių reikalauja Europos šalių piliečiai (Samalavičius, 2007).

Šis skirtumas ne tik padeda nubrėžti papildomas ribas civilizacijos viduje, bet ir geriau suvokti Europos ir Europos Sąjungos šiandien patiriamas problemas: geba parodyti, kodėl intymesnės Eurointegracijos projektas yra nesėkmingas ir Europos Federacijos projektas, turintis priminti Jungtines Amerikos Valstijas, nelabai įmanomas. Nacionalizmo ir euroskepticizmo augimas visada koreliuoja. Tai galima matyti Prancūzijoje ar Didžiojoje Britanijoje. Tačiau net ir pasitraukus iš ES neįmanoma nuneigti savo Vakarų ar europietiškos kultūrinės kilmės. Europa dažniausiai laikoma dviejų miestų kultūriniu vaiku: Jeruzalės – dėl monoteistinės religijos, ir Atėnų – dėl perduotos filosofijos tradicijos (Brague, 2001). Šių idėjų dėka gimė humaniška filosofija, kalbanti apie pagarbą kito žmogaus orumui, kartu paradoksaliai atsisakyta krikščionybės, priėmus idėją, kad valstybės valdžia ir religija turi būti atskirtos – tai vienas didžiųjų Vakarų ir Islamo skirtumų. Remiantis būtent šiomis idėjomis ir rašomos, mūsų supratimu, civilizuotų valstybių konstitucijos, jų skyriai apie žmogaus teises ir laisves, kurias šiandien priimame kaip savaime suprantamas. Tačiau taip, kaip jos nėra savaime suprantamos visam likusiam pasauliui, taip ir kiti įpročiai, kuriuos šiandien laikome natūraliais, ne visada tokie buvo. Tai, ką šiandien vadiname civilizuotu elgesiu ar paprasčiausiu etiketu, Europoje pradėjo vystytis ankstyvaisiais viduramžiais, kai feodaliniai santykiai kūrė situacijas, kurios reikalavo ne tik atitinkamai elgtis su viršesnio statuso asmenimis, bet ir ugdė elementarų gebėjimą valdytis, nulemtą naujų socialinių normų (Elias, 2000).

Įdomu tai, kad civilizuotumas ir humaniškumas jau pačiais seniausiais laikais apibrėždavo „mūsų“ ir „jų“ skirtumus. Nors senovės graikai ir romėnai nesibodėjo vergove ir kitais, taikant šiandienos kriterijus, nehumaniškais užsiėmimais, jie, kaip ir mes, mėgo kelti savo kultūrinį pranašumą dalindami pasaulį į civilizuotą ir barbarišką. Nors oficialioji Europos Sąjungos politika ir teigia, jog visos kultūros yra lygiavertės, tarptautinė politika parodo, kad veikiausiai įgimtas europietiškas išdidumas daugeliui gyventojų neleidžia to iki galo pripažinti, taigi tokios pažiūros deklaruojamos tik teoriškai, o ne įgyvendinamos praktiškai, nors dažnu atveju žmogaus teisių pažeidimai kitose pasaulio valstybėse kritikuojami tik žodžiu ir nesulaukia aktyvaus atsako.

Vis dėlto verta pripažinti, kad Europa ir pats mitinis „europietis“ yra labai sunkiai apibrėžiami konstruktai: dėl kultūrinio susitapatinimo su Vakarų civilizacija, sunkiai nubrėžiamų geografinių ribų ir ypač didelės nacionalinės bei kultūrinės įvairovės tokia maža teritoriniame plote sudėtinga aiškiai ir paprastai api-

brėžti minėtas sąvokas (Halecki, 2014). Sunku net pasakyti, kada prasideda „Europos“ istorija. Viena vertus, galima teigti, kad jos pradžia reikėtų laikyti mito apie Dzeusą ir jo meilužę Europą atsiradimą: taip atsirado pati sąvoka, be to, reikia prisiminti jau minėtą skirstymą į „mes“ ir „jie“ antikos laikotarpiu. Kita vertus, Karolingų dinastijos valdymas atrodytų tinkamesnis, juk tada matėme susivienijusią didelę Europos dalį, kuri primena dabartinę Europos Sąjungą. Ideologiškai pirmasis skilimas įvyko su bažnyčios schizma: susikūrė skirtingos katalikų ir ortodoksų krikščionybės atšakos. Argi tai ne Rytų ir Vakarų regionų perkirsta Europa, primenanti tą, kurioje gyvename šiandien (Davies, 2006)?

Klausimas, ką reiškia būti europiečiu, – dar sudėtingesnis. Ar, norint į jį atsakyti, reikia saviidentifikacijos, ar užtenka gimi tinkamoje teritorijoje (Samalavičius, 2007)? Europa iš esmės kupina paradoksų: čia pasaulietiškas sumišęs su religija, tautinis nacionalizmas – su bendros ateities ideja ir t. t. Vienintelis būdas surasti aiškius bendrumus tarp skirtingų Europos valstybių yra atsižvelgti į istoriją ir kultūrą – stebint, kaip keičiasi idėjos ir kaip po žemyną migruoja kultūros. Tada susidaro aiškesnis vaizdas, bet tai nereiškia, kad jis stabilus. Vaizdas primena kvėpavimo procesą: Europa pučiasi ir traukiasi, norint ją suvokti turi pradėti nuo pačios pradžios, stebėti antikos filosofus ir pirmuosius krikščionis, nes pradėjus vėlesniu laikotarpiu, jos istorija būtų nebeaiški. Bendras identitetas glūdi tik istorijoje (Hof, 1996). Šiandien, kai ne visos žemyninės Europos šalys priklauso Europos Sąjungai ir ne visos Europos Sąjungos šalys patyrė tas pačias patirtis, tampa aišku, kad vientisas, visa apimantis naratyvas, siekiant apibrėžti Europos istoriją, neįmanomas.

Europos regionai

Kaip Vakarų civilizacijos daugialypiškumas verčia ją dalinti į mažesnius dėmenis, taip ir Europa negali būti lengvai suprantama jos neskaldant į dalis. Vakarinė Europos dalis nuo pat pradžių gyveno labai turiningą kultūrinį ir ekonominį gyvenimą. Vokiečių ekspansija į rytus kainavo Lenkijai vakarines žemes, bet kartu ir daug ko išmokė, ypač amatų (Gudavičius, 1997). Remiantis „kortų kaladės dėsnio“ teorija, Europos periferijoje esančios šalys, kaip Lenkija ar Lietuva, ekonominius ir kultūrinius Vakarų Europos pasiekimus patirdavo paviršutiniškai ir galėjo tik stengtis pritaipyti. „Europos periferijos visuomenė priminė kampu pastūmėtas kortų kalades: viršutinės jų kortos buvo visai ar beveik pasiekusios liniją, kurią lietė centro visuomenių kaladės. Apatinės kortos arba liko vietoje, arba tik nedaug pasistūmėjo į priekį“ (Gudavičius, 1997: 42). Būtent dėl šios nedėkingos geografinės padėties Lietuvai ir teko Vakarų Europos kultūros semtis per savo Vakaruose esančią kaimynę Lenkiją. Kadangi pastaroji turėjo kultūrinį pranašumą, neužtruko, kol Lietuva, siekdama tapti visaverte Europos dalimi, atsivadė Lenkijos viršenybei ir sumokėjo skaudžią kainą – lietuvių kalbą ir lietuviybę nustumė į šalį, taip prarasdama ir politinį elitą, kuris pradėjo lenkėti. Dažniausiai valstybės prie Europos prisijungdavo per krikštą, kurį mums teko priimti du kartus. Galima tik pasvajoti, kur šiandien būtume, jeigu po Mindaugo krikšto to nebūtų tekę daryti antrą kartą. Galbūt šiandien mums nereikėtų vėl iš naujo bandyti integruotis į Europą ir būtume integrali jos dalis.

Šis Europos centro ir periferijų skirstymas yra tik vienas iš daugelio galimų tipologijų ortodoksiškos ir katalikiškos, protestantiškos ir katalikiškos, pagoniškos ir krikščioniškos, komunistinės (rytų) ir kapitalistinės (vakarų) ir t. t. Tačiau šie išvardyti skirstymai skirti tam tikriems specifiniams istoriniams momentams pagrįsti. Periferijų ir centro suvokimas leidžia matyti jau minėtą Europos išsiplėtimo ir susitraukimo efektą ir nesukuria binarinio suvokimo, kai sukuriama per daug kontrastingi skirtingų europų paveikslai (Davies, 2006). Juk negalima sakyti, kad Lietuva ir Lenkija buvo tokios pačios šalys kaip Rusija ar vienalytės su katalikiškąja Prancūzija. Žinoma, nusprendus Europą padalinti į regionus, neįmanoma išvengti grubaus skaldymo. Veikiausiai kokybiškiausias skirstymas į regionus įmanomas pasitelkus *Vidurio Europos* sąvoką. Vidurio Europa turi kelis skirtingus apibrėžimus: vieniems tai „ėjimu į Europą“, kaip ir Lietuva, užsiėmusios valstybės (Bumblauskas, 2002), kitiems – pokumunistinis regionas, automatiškai Rusijos Federaciją ir Baltarusiją pavadinant *Rytų Europa*. Aišku yra viena, kad kiekviena iš siūlomų klasifikacijų vis dėlto nurodo, kad Vidurio Europos gyventojams Vakarų Europa visada buvo tam tikras tikslas ir kultūros mokytoja (Lonnie, 1996). Nepaisant to, regionas, kurį sudaro Lenkija, Slovakija, Čekija ir Vengrija, per savo istoriją pergyveno daug įvykių, kurie šias šalis susiejo tarpusavyje. Čia prasidėjo abu pasauliniai karai ir šiandien

šiam regionui sunku atsikratyti „Rytų Europos“ etiketės. Tačiau šios valstybės visada buvo Vakarų Europos sąjungininkės ir mokinės, tad jas vadinti tik *Rytų Europos šalimis* būtų neteisinga. Bendra su Vakarais kultūrinė patirtis Renesanso, Reformacijos, Švietimo, Prancūzijos ir Pramonės revoliucijų metu ir „Vakarų gynėjų“ nuo puolančių musulmonų (Wandycz, 1997) pozicija yra bendra istorinė patirtis ir tapatinimasis su vakarietiškomis vertybėmis. Nors kultūros požiūriu skirtingos Vidurio Europos šalys kartais gebėdavo vykdyti kokybiškų intelektualinių kūrinių eksportą į Vakarų Europą, iš esmės idėjos visada sklisdavo iš Vakarų, pradedant krikščionybe ir baigiant kapitalizmu bei demokratija dešimtajame XX a. dešimtmetyje.

Vidurio Europa nėra būsena, tai kultūra, lemtis. Jos sienos lygiai taip pat, kaip ir pačios Europos, turi būti nuolat perbraižomos (Kundera, 1984). Būdama istorinių verpetų įkaitė Vidurio Europa turi rūpintis tuo, apie ką šalys, kaip Vokietija ar Rusija, net nesvarsto: paprasčiausiu išlikimu, tautos egzistavimu, bijant prarasti savo kalbą, kultūrą, tradicijas. Galima tik svarstyti, kas būtų atsitikę, jei okupacija būtų trukusi dar kelis dešimtmečius. Ar tada Vidurio Europos šalys save dar regėtų kaip „einančias į Vakarus“? Kitaip tariant 1945 m. Sovietų okupuotos valstybės išgyveno ne tik politinę, bet ir kultūrinę katastrofą.

Trys klausukai: Rusija, Turkija ir Lietuva

Priimtas sprendimas žvelgti giliau ir atsisakyti supaprastintos Europos regionų teorijos iškelia kitus nepatogius klausimus. Ką būtent šiame civilizacijos ir regioniniame konflikte veikia Rusija ir Turkija? Šiandien abi šios šalys pasižymi gana agresyvia užsienio politika, skirtumas tas, kad Turkija yra viena pagrindinių Europos Sąjungos partnerių, į Europą besiintegruojančių jau ne vienerius metus. Ypač šiandien, ištikus migrantų krizei, Turkijos svarba išauga. Žvelgiant grynai kultūriniu aspektu, ji jokių būdu negalėtų prisijungti prie Europos arealo, tačiau verta pripažinti, kad dar prieš kelerius metus rimtai svarstyta, ar Turkijos nederėtų prijungti prie Europos Sąjungos, argumentuojant bendra istorine patirtimi nuo Otomanų laikų, europietiška Istanbulo prigimtimi, stipria ekonomika, polinkiu į demokratiją ir idėja, kad šis žingsnis leistų Europai išmokti multikultūrizmo ir atsiverti Islamui (Samalavičius, 2007). Šiuo metu dėl didelių demokratinių suvaržymų Turkijos viduje nuo tokių kalbų dažniausiai susilaikoma. Be to, idėja, kad savo noru būtų siekiama dar artimesnio santykio su Islamu daugelį Europos gyventojų gąsdintų ir tikrai nesužavėtų. Kita vertus, Turkija yra pagrindinė šalis, galinti sumažinti migrantų skaičių, šiuo metu ji tai daro naudodamasi finansine parama iš ES. Paradoksalu, bet Turkija šiuo metu pradedama pozicionuoti kaip multikultūrizmą stabdanti partnerė, nors dar neseniai tikėtasi, kad bendradarbiavimas su Turkija jį tik paskatins.

Rusijos Federacija taip pat priklauso kitai civilizacijai – ortodoksų, turint omenyje tikėjimą ir skirtingą kultūrinį paveldą. Ši šalis, nors ir perėmusi Bizantijos paveldą kartu su Balkanais, nuo viduramžių iš esmės egzistavo kultūriniame ir politiniame Europos gyvenime, tačiau niekada nei religine, nei vertybine, nei kultūrine prasme nebuvo europiečiai. Kyla panašus klausimas kaip ir dėl Turkijos, ar priklausant kitai civilizacijai galima priklausyti bendrai kultūrinei terpei su Vakarų Europa? Veikiausiai tam tikrais periodais Rusiją tikrai galima būtų įtraukti į išsipūtusį Vakarų žemėlapi, tačiau analizuojant nūdienos valstybę, kažin: autoritarinis režimas, pažeidinėjamos žmogaus teisės, nesibodima kovinių konfliktų. Kita vertus, Rusija gerokai artimesnė Europai nei Turkija dėl savo krikščioniškų šaknų. Rusijos klausimas aktualus ne tiek dėl dabartinės situacijos, kiek keliant klausimą, kur Europos kontekste yra Lietuva, nes, kai kurių istorikų teigimu, Lietuvos ir Rusijos priklausymas vienam Europos regionui yra faktas. Vis dėlto žvelgiant iš istorinės perspektyvos Rusija ir Lietuva skiriasi, nes priklauso skirtingoms civilizacijoms: Lietuvoje daug anksčiau susiformavo tiek luominė, tiek parlamentinė sistemos, iš esmės skyrėsi nuosavybės santykiai – Rusijoje iki Pirmojo pasaulinio karo tik 10 proc. ūkininkų spėjo suformuoti individualius ūkius, tuo tarpu Lietuvoje individualūs alodai egzistavo jau XII a. (Bumblauskas, 2012). Galų gale didelis Europos Sąjungos palaikymas ir sklindanti eurointegracija šiandien leidžia pareikšti, kad Lietuva neturi būti viename regione su Rusija, nors vis dar galima išgirsti kalbą apie „stiprios rankos“ ilgesį, polinkis į autoritarizmą ją nustumia į Europos periferiją.

Vis dėlto Vidurio Europos patirtys skausmingai primena Lietuvos padėtį, juk buvimas tarp dviejų skirtingų civilizacijų yra amžina Lietuvos regionistikos problema. Šiandien Lietuvos ir Vidurio Europos panašumą gali rodyti siekis sukurti bendrą Europos Sąjungos istorijos naratyvą: Lietuvoje, kaip ir likusiose Vidurio

Europos valstybėse matoma nostalgija sovietmečiui – tuo skiriamės nuo Vidurio Europos šalių. Savotiška kultūrinė šizofrenija, nors, įstoję į ES, bandome įrodyti, kad komunizmo nusikaltimai žmogiškumui nenusileidžia nacizmo ir dėl to nesame linkę pasitikėti Rusija, kartu savo kultūroje matome ne tik kasdienio gyvenimo Sovietų Sąjungoje, bet tam tikrais atvejais – ir buvusios valdžios nostalgiją (Macdonald, 2013). Kiek ironiška, bet, nors Vidurio Europa yra geografiniame Europos viduryje, ar bent netoli jo, ji niekad tuo viduriu iš esmės nebuvo (Kavaliauskas, 2012). Dėl to Lietuva kaip ir prieš tai minėtos šalys (Lenkija, Čekija, Vengrija ir Slovakija) nuolat išgyvena identiteto paieškos konfliktą. Būtina prisiminti ir tai, kad Lietuva mokėsi iš Lenkijos. Žinome, kad regionų ribos laikui bėgant perbraižomos. Tai lemia tiek karai, tiek konkrečioje šalyje gyvenančių žmonių noras susieti savo gyvenimą su tam tikra ideologija, kultūriniu gyvenimu, civilizacija. Kaip save identifikuoja Lietuva? Su kuo save tapatina? Manome, kad jau laikas teigti, kad Lietuva yra Vidurio Europa, o ne Rytų Europa – dėl istorinės patirties ir vyraujančių vakarietiško vertybių.

Vidurio Europa ir Lietuva: bendros patirtys ir bendra ateitis

Labai keista, bet atrodo, kad Lietuvos žmonių sąmonėje Vidurio Europa neegzistuoja, tarsi mes dėtume visas pastangas išvengti akistatos su kultūriškai ir mentališkai panašiomis valstybėmis. Galbūt taip yra dėl vis dar gyvo nepalankumo Lenkijai, su kuria turėjome ilgą ir nenuobodžią istoriją, tačiau ieškant vietos tiek politinėje, tiek ekonominėje tarptautinėje arenoje atrodytų natūralu save sieti su panašiomis valstybėmis ir kartu su jomis ieškoti sprendimų, kurie būtų naudingi panašių problemų kamuojamoms valstybėms. Juk būtent Lenkija jau kurį laiką gana garsiai išsako ir dažno lietuvių mintis apie ES politiką posovietinių šalių požiūriu. Ji, kaip ir Lietuva, buvo pasirengusi nenusileisti Rusijos apologetams Ukrainos krizės laikotarpiu. Sakyti tai, ką galvoja, nebijo ir Vengrija. Tačiau dėl šiuo metu ten sustiprėjusio nacionalinio populizmo nėra pagrindo akiai sekti šios šalies lyderiu. Puikus Lietuvos ir Vidurio Europos bendrumo pavyzdys – polinkis į autoritarinį režimą ir nacionalizmą, kuris pasireiškė tarpukariu, kai visame regione vyravo autoritariniai režimai (Webb, 2008) Jeigu save sietume su Vidurio Europa, stebėdami Vengrijoje vykstančius įvykius mokytumėmės, kaip elgtis, kad mūsų šalis netaptų nacionalfasistine. Tačiau Lietuva, nemąstydamą apie panašią Vengrijos ir Lietuvos istoriją ir priklausymą Vidurio Europai, neišnaudoja progos sau užduoti svarbius klausimus, kurie nulemtų tolesnę jos ateitį. Blieka tikėtis, kad sveikos politinės nuovokos lietuviams netrūks. Tie patys ekonominio augimo, suvereniteto išsaugojimo, siekio išsaugoti kalbą ir kultūrą tikslai, siejantys Lietuvą su Vidurio Europa, susivienijus leistų surasti daug geresnius sprendimus, nei atsiduoti Vakarų Europos malonei, kuri ne tik nesupranta mūsų patirties, bet ir nėra linkusi mumis visiškai pasitikėti (Bideleux, Jeffries, 1998). Vidurio Europa yra mažų šalių, kurių istorijos niekad neatrodė svarbios likusiam pasauliui, teritorija. Taigi elementaru savimi pradėti rūpintis ne siekiant sukurti mitinį „Baltijos tigrų“ vieneta, o skirti dėmesį istoriškai panašesnėms šalims, kurių patirtys ir mentalitetas beveik sutampa su mūsų.

Išvados

Dabartinė situacija Europoje verčia permąstyti savąjį identitetą ne tik Europos senbuves, bet ir naujas nares, tokias kaip Lietuva. Suvokiant Vakarų pasaulio daugialypiškumą ir nuolatinę kaitą, faktą, kad tiek jis, tiek pati Europa yra daugialypė, galima nubrėžti papildomas ribas. Sekant kultūrinio eksporto keliais per istoriją matomos naujos, ypač Lietuvoje pamiršamos, Vidurio Europos ribos. Dėl bendros istorinės patirties, kultūros, tikslų ir mentaliteto Lietuvai derėtų save labiau sieti su Centrinės Europos valstybėmis – Čekijos Respublika, Slovakija, Vengrija ir Lenkija. Toks pasirinkimas leistų Lietuvai sėkmingiau plėtoti tarptautinę politiką ir išspręstų dalį egzistencinių identiteto klausimų, kuriai šiuo metu trūksta ateities vizijos.

Literatūra

- Bideleux, R., Jeffries, I. (1998). *A History of Eastern Europe: Crisis and Change*. Routledge.
 Brague, R. (2001). *Ekscentriškoji Europos tapatybė*. Aidai.

- Bumblauskas, A. (2002). Lietuva ir Europos istoriniai regionai. *Šiaurės Atėnai*, Nr. 634. Prieiga internete: http://eia.libis.lt:8080/archyvas/viesas/20110131124439/http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=634&kas=straipsnis&st_id=62 [žiūrėta 2016-01-27].
- Davies, N. (2006). *Europe East and West*. London: Jonathan Cape.
- Eco, U. (1995). Ur-fascism. *The New York Review of Books*, June 22. Prieiga internete: <http://www.nybooks.com/articles/1995/06/22/ur-fascism/> [žiūrėta 2016-01-25].
- Elias, N. (2000). *The Civilizing Process*. Blackwell publishers Ltd.
- Gudavičius, E. (1997). Pastumto kortų kaladės dėsnis. *Lietuvos istorijos studijos*, Nr. 4, p. 35–43.
- Halecki, O. (2014). *Europos istorijos ribos ir skirstymai*. Margi raštai.
- Hof, I. U. (1996). Švietimo Epochos Europa. Baltos lankos.
- Huntington, S. (1993). The Clash of Civilizations. *Foreign Affairs*. Prieiga internete: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1993-06-01/clash-civilizations> [žiūrėta 2016-01-16].
- Johnson, R. L. (1996). *Central Europe: enemies, neighbors, friends*. Offord University Press.
- Kavaliauskas, T. (2012). *Central Europe between 1989 and 2012: Geopolitical, Cultural, and Socioeconomic Shifts*. Lexington Books.
- Kundera, M. (1984). *The Tragedy of Central Europe*. New York Review of Books.
- Lewis, B. (1990). The Roots of Muslim Rage. *The Atlantic*, Vol. 17, No. 4, p. 47–60.
- Macdonald, Sh. (2013). *Memorylands: Heritage and Identity in Europe today*. Routledge.
- Packer, G. (2005). *The Assassins Gate: America in Iraq*. Farrar, Strauss and Giroux.
- Samalavičius, A. (2007). *Europos kultūros profiliai: atmintis, tapatumas, religija*. Vilnius: Kultūros barai.
- Toynbee, J. A. (1986). Civilizacijos teismas. *Problemos.*, Nr. 34, p. 73–79. Mintis.
- Wadycz, S. P. (1997). *Laisvės kaina: Vidurio Rytų Europos Istorija nuo viduramžių iki dabarties*. Baltos lankos.
- Webb, A. (2008). *Central and Eastern Europe since 1919*. Routledge.

LITHUANIA IN THE EUROPE AND THE WORLD: CIVILIZATIONS AND REGIONS

VILIJUS ŠIMANSKIS, LIGITA ŠIMANSKIENĖ
Vilnius University, Klaipėda University (Lithuania)

Summary

Current political situation in Europe was a wakeup call for a lot of Europeans. Migrant crisis provoked them to ask new questions about their own identity as both members of Europe and as individuals with a distinct an ethnic origin.

Globalization made Western World question not only their identities, but also different theories about cultural evolution. Right now for most members of European Union, and furthermore of Western World, the idea of multiculturalism seems unlikely to be possible, and might cost the west and Europe its future. Focus on clashes of different civilizations as a starting point in understanding international relations lets us get a bigger picture of a very detailed, intervened and unclear system, while its “objective truth” is doubtful, different theories about it can help in better understanding and after that – better political positioning. There is a clear distinction between Islam and West civilizations that are more than only religious differences – it is also about mentality, psychology and ethics. So far most successful civilization known as the Western world is not quite singular – its culture and mentalities is different in different parts of the world. While whole Europe has a lot in common its borders are redrawn after every major political, economic or cultural change, and even after that you still have to point out that there are still many differences between different regions in Europe.

The western “core” has been doing cultural exports for centuries now, and based on how much of that influence different Europe regions got, and how integral they are to the face of Europe we can say how its

regions should be divided. Just like Europe's, region maps are drawn and redrawn. Two countries who have long, and substantial relationships with the rest of Europe are Turkey and Russia. Both of them are regarded as peripheries of main Europe. Russia's distinct difference from her western neighbors gave birth to a new term for a "Central Europe". Consisting of Slovakia, Czech Republic, Hungary and Poland Central European countries share same mentalities, history, goals and dreams. Lithuania's struggles throughout the ages mirror ones of Central Europe very well, and while it is usually not regarded as a part of it has more than a fair share of differences from Russia and a lot of similarities to Central European countries, even a long lasting relationship with Poland. There is a great opportunity in siding with these countries with same goals and mentalities, because it would provide Lithuania a better heard voice among countries that are far more integral to the Western world, European Union or Europe itself.

KEYWORDS: *Lithuania, Europe, region, identity.*

JEL CODES: H50, F50.